

Marie-Laure Ryan.

**Kognitiivsed kaardid ja narratiiviruumi
konstrueerimine**

Teisipäevaseminari konspekt

Mare Kõiva

28. 03. 2006

Marie-Laure Ryan

Narratiivide, küberkultuuri ja kübernarratiivide oluline uurija, kirjandusteadlane ja kriitik. Töötanud tarkvara arendusfirmades jmt, teadlasena enamasti sõltumatu vabakutseline, hetkel Colorado Ülikooli teadur, kes õpetab mitmeid virtuaalse reaalsuse ja Internetiga seotud kursuseid.

Teoseid: 1977. *Rituel et poesie. Une lecture de Saint-John Perse*. Bern: Peter Lang Verlag.

1991. *Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory*. Bloomington: Indiana University Press.

2001. *Narrative as Virtual Reality: Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

2006. *Avatars of Story*. University of Minnesota Press, series Electronic Mediations.

Marie-Laure Ryan on kesksete narratiiviteooria väljaannete toimetaja. Koostööpartner ja teoreetiliselt mõnevõrra lähedane David Hermanni ja Manfred Jahniga.

Lähemalt: <http://users.frii.com/mlryan/>

Foto: M.-L. Ryan Kuradikurul.

- Tutvustatav artikkel on aastal 2003 avaldatud M.-L. Ryani "Cognitive Maps and the Construction of Narrative Space", mis ilmus David Hermani koostatud kogumikus *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. (Stanford: Publications of the Center for the Study of Language and Information.)
- Marie-Laure Ryan analüüsib kognitiivseid kaarte ja kirjandusteose lugemisel tekkivaid kaardistusi, tuginedes Gabriel García Márquezi tuntud teosele "Crónica de una muerte anunciada", 1982 (e.k. 1995 Ruth Liase tõlkes pealkirjaga "Väljakuulutatud mõrva kroonika", ilmus "'Loomingu' Raamatukogus"). Márquezi novelli lugemine (ehkki autor esitab sellest väga hea ülevaate) on artikli ja eksperimendi mõistmiseks väga oluline.
- Artikkel sisaldab kognitiivsete kaartide teoreetilise uurimise ülevaate, M.-L. Ryani eksperimendi kirjelduse (üliõpilastele loeti korduvalt Márquezi novelli, mille järel paluti sündmustiku toimumise kohta joonistada mälu järgi kaart), tulemuste analüüs. Seminariks valmistatud PPT tutvustab üksnes narratiiviruumi konstrueerimist ja kaardistamist käsitletud osa väga nappi, valikulist faktoloogiat. Márquezi novelli tutvustus ja ka M.-L. Ryani konkreetse eksperimendi tulemused slaididelt puuduvad, neist järgneb suuline ülevaade.

Mentaalne kaardistamine

Üks esimesi uurimusi 1948 psühholoog Edward Tolman - kuidas valib rott tee, kui tavaline rada toiduni on suletud.

Graafiliste kaartide meeldejätmise on omaette uurimisteema.

Kultuurigeograaf Tuan Yi (1974) eristab:

geograafilised kaardid – maanteekaart, topograafiline kaart, maailmakaardid;
mentaalsed pildid komplekssetest ruumilistest keskkondadest (linn) – kujuteldav
ehk unistuste paik (unistus Kaliforniast)
vabakäelised kaardid.

Inimesed kirjeldavad alati ruumide emotsionaalseid väärtusi (ohtlik, turvaline...)
Gould & White 1974

Tuan Yi tõi esile mentaalsete kaartide 5 funktsiooni (Tuan 1975):

võõraste juhatamine õigesse suunda,
ruumilise käitumise suunamine (hüppaja mängib teekonna enne mõttes läbi),
mnemooniline vahend (mälupevad),
struktuuri vahendid ja teadmiste ladu,
unistuste väljad (Fields of Dreams) kujutlusvõime jaoks (unistus Californiast).

Kaardistamine ja humanitaaria

Richard Bjornson kandis kaardistamise üle kirjanduse kognitiivsesse analüüsi. Ta kasutas Lynchi väidet, et vaatleja valib, organiseerib ja täidab tähendusega selle, mida ta näeb (linna imidž), samuti Fredric Jamesoni (kes tugines omakorda Lynchile) aksioomi, et kognitiivne kaardistamine on sotsiaalne kategooria, mitte üksnes füüsiline ruum.

Bjornsoni jt käsitlustest tõusetub sedastus, et kognitiivne kaart on maailma hõlmava võrgustiku suhted (nt londonlase fenomenoloogilised kogemused esindavad kogu koloniaalsüsteemi).

Kokkuvõtlikult on kognitiivne kaart ruumisuhete mentaalne mudel, kujuteldav või reaalne. See põhineb kuju saanud kogemustel või tekstide lugemisel. Tekstis esineb graafiline kaart või selle verbaalne esitus. Verbaalne kaardistus on enamasti: a) kitsalt ruumile suunatud, spetsiifiline liik, osa parameetreid (suund, kirjeldus, reisijuht) või b) narratiivi sündmuste toimumispaik.

D. Herman – mentaalne kaardistamine võimaldab modelleerida ruumiliselt seotud isikuid.

Fiktsionaalse maailma kaart

Lahknevus kaardi ruumilisuse ja sõnade ajalisuse vahel (Linde & Labov 1975, Tversky 1996 eristavad kogn. psühholoogias kaardi (vaatlus/möödistus/uuring) ja ringkäigu (marsruut).

Esimene vertikaalselt jumalasilma vaatepunktist, vaatleja, ruum segenteeritud, tekst liigub süstemaatilise algoritmi järgi põhjast lõunasse, vasakult paremale, eest taha.

Teine – seesmiselt lähtudes läbitava ruumi dünaamikast, liikuva objekti perspektiiv.

Kognitiivsest kaardist graafilise kaardini

- Määramatuse printsiip või Hawthorne'i efekt vaatleja ja mõõtmistehnika mõjust tulemile. (Viimane käsitleb loomulikke reaktsioone ja käitumismuutusi, mis ilmnevad, kui tajutakse, et ollakse uurimisalune või eksperimendiosaline)
- Nabokov - loetu kaardistamine jätkub mälus.
- Allan Paivio 1986 (kognitiivne psühholoog) – andmed jäädvustatakse mälus piltidena või kvaasiverbaalsete prepropositsioonidena sõltuvalt subjektist (inimesed jagunevad visualiseerivateks ja mittevisualiseerivateks).
- Osa infot jäädvustatakse mõlemal viisil, kuid osa säilitatakse üksnes sõnaliselt (Esrock 1994 - duaalse kodeerimise teooria).

Eksperimentaalsed uuringud mentaalseste mudelite kohta

1. Bower & Morrow 1990 jt. Palutakse jätta meelde kaart, mis leidub loos. Tulem - lugeja loob mudelid samade operatsioonidega nagu graafilise kaardi puhul. Tegevus kantakse kaardile, liigutakse peatuste kaupa, visualiseeritakse ümbritsev. Subjektil on pikemaid rännakuid raskem ja ajamahukam ette kujutada, lähedased rännakud ja suhted on kergemad paika nihutada. See kehtib aga graafilist kaarti sisaldavate lugude puhul (Gulliveri reisirid, Aarete saar...).
2. Tversky 1991, 1996; Ferguson 1994 – nende uurimisel on olnud üksnes tekstist loodav mentaalne kaart ehk nn tegelaste tegevuse lava.

Kognitiivsed kaardid ja mäluprotsess

- Teksti töötlus toimub paralleelselt mitmel tasandil, mis vastavad sõnadele, lausetele, paragrahvidele jm. See liitub jutu ülemtasandiga – *global meaning* – ehk narratiivi makrostruktuuriga.
- Teksti ja kaardistuse mäletamine on jagatud kahe mäluliigi vahel: kestva, pikaajalise mälu ja lühimälu vahel. Lühemad tekstiüksused ehk episoodid, lühiajalised, visandlikud mälestused paiknevad lühimälus. Kaardistused on visandimälus, kus on enim detailseid visualiseeringuid hoiul. Pildilaadsed – hõlmavad karakterit ja karakteri nägemuste välja. Iseloomulikud – tegelase nägemine ja temaga koos nägemine tema horisontaalsest vaatepunktist. Üldistavad pildid luuakse nn linnulennult ja pikaajalise mälu abil.
- Masterkaart – reformitakse aegajalt, lühimälu abil paigutatakse korduvalt üldkaardile.
- Kaartide asendamine toimub lühimälus. Sündmuse suudetakse ette kujutada aga ka kaardile asetamata. Kui need kaardile asetatakse, siis uus kaart pühib eelmise meelest.

- Kui mentaalne kaart on loodud, on raske sinna viia sisse täiendusi ja muutusi. Kui uus info on mentaalse ruumimudeliga vastuolus, on kergem keskenduda käesoleva stseeni visualiseerimisele ja ignoreerida vastuoksusi, kui korrigeerida kogu kaarti = mentaalsed ruumimudelid on suhteliselt stabiilsed, samal ajal karakterimudelid on dünaamilised.
- Bower ja Morrow – sobivalt instrueeritud subjektid suudavad muuta mentaalsete kujutiste fookust, skaneerides lugu algusest lõpuni või hüpates vahetevahel mõnesse mentaalsesse kujutisse.
- Barbara Tversky (1996) - manipuleeritakse mittefikseeritud perspektiiviga. Adapteeritakse mentaalsete mudelite erinevad vaatepunktid, mille abil suudetakse vastata kaardistamisele sarnastele küsimustele. Barbara Tverski huvialaks on olnud ruumiga seotud näitetekstid.
- Gabriel Zorani mõiste 'Kino meie meeltes'. Gabriel Zoran 'visiooni/nägemuse väljad' on diskreetsed mentaalsed üksused; need on stereotüpiseeritud kujutised ja tegevuste väljavõtted.

- Kuulaja / lugeja keskendunud huvi on fiktsionaalses maailmas koondunud pigem karakterile kui nt fiktsionaalsele ajale, ruumile või situatsioonidele (Ralf Schneider 2001).
- Mentaalne kaart on vajalik süžee jälgimiseks ja ta luuakse süžee põhjal. Tegelaste liikumisest (Zoran – kronotoopiline ruum) luuakse üldvisioon (topograafiline ruum), kuhu saab paigutada sündmusi.
- Hermeneutiline ring.
- Ruum toimib taustana, tegelane on narratiivi huvikeskmes. Ruumielemendid on enamasti permanentsed, tegelaste keha ja vaim arenevad pidevalt ja nad lisavad sündmusi oma isiklikku ajalukku.
- Aktiivne esiplaan vajab enam tähelepanu ja seda uuendatakse kiiremini kui stabiilset tausta.
- Mentaalne kaart on vajalik inimesele kui lihtsustatud ülevaade tegevusest. Publitseeritud kaardid on vajalikud erinevatele kasutajatele ja neil on palju kohustuslikke elemente: suunad, maamärgid jpm, tekstimaailma mentaalne kaart luuakse ja on seotud üksnes looja meeltega.